

1947 pp. : ретроспективний погляд істориків (з приводу 60-річчя трагедії) : матеріали «круглого столу», Київ, 22 березня 2007 р. – С. 204–215.

Одержано редакцією 21.01.2015

Прийнято до публікації 13.02.2015

Аннотація. *Присяжнюк Ю.П. Повседневная жизнь населения Украины после гитлеровской оккупации.* В статье проанализировано повседневную жизнь украинского населения в первые послевоенные месяцы и годы. По мнению автора, она определялась историческими традициями, результатами нескольких волн модернизации, последствиями войны, особенностями политики гитлеровского и сталинского тоталитарных режимов. Много людей тогда надеялось, что послевоенные трудности временные и никоим образом не связывали их с деспотическим характером «народной» (коммунистической) власти.

Ключевые слова: повседневная жизнь, Украина, оккупация, гитлеровский режим, сталинский режим.

Summary. *Prisyazhnyuk Yu.P. Daily life of the population of Ukraine after Hitler's occupation.* The author has analyzed the daily life of the Ukrainian population in the first months and years after the war. In his opinion the daily life was determined by the historical traditions, the results of several waves of modernization, the consequences of the war, the peculiarities of the Hitler and Stalin totalitarian regimes. Many people hoped at that time that the difficulties after the war were temporary and not connected to the despotic «people's» (communist) power. Despite the extremely difficult situation, people have dreamed of better times. It was the logic of their traditional thinking to believe in the future, even if it had no basis. It seemed that the difficulties were temporary, and, moreover, because of the fear of reprisals was still not accepted to associate with «people's power». The author comes to the conclusion that «unconsciousness» are imprinted in the mind, nor the children, nor the grandchildren, people will not tell the true causes of the post-war difficulties, and this, in turn, continue to age the Communist regime.

Key words: daily life, Ukraine, occupation, Hitler regime, Stalin regime.

УДК 94.025.171(477)1893–1980

М. Г. Палієнко, І. В. Срібняк

ДОЛЯ ЛЮДИНИ НА ТЛІ ЕПОХИ: ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ОСИПА МЕЛЬНИКОВИЧА

Анотація. У статті реконструйовано життєвий шлях Осипа Мельниковича (1893–1980), який брав участь у Першій світовій війні та національно-визвольних змаганнях українського народу (1917–1921 pp.), перебував у польському полоні, отримав вищу освіту в Чехословаччині, а по звершенні Другої світової війни перебував в еміграції. У повоєнний час О. Мельникович мешкав у Франції, працюючи на відповідальних посадах в різних українських громадських установах.

Ключові слова: Осип Мельникович, табір полонених, еміграція, громадська робота, Франція.

Постановка проблеми. Важливе місце в структурі сучасної історичної науки посідають персонологічні дослідження, свідченням чого є численні дискусії про роль і місце особистостей у світовому історичному процесі, про співвідношення біоісторіографії та культурології, компаративних та міждисциплінарних методик, які тривають у зарубіжній та українській історіографії упродовж останніх десятиліть. На сьогодні різноманітність поглядів на висвітлення ролі особи в історії є неодмінною складовою історичних реконструкцій. Значна увага до персонологічних досліджень притаманна не тільки українській історіографії, але й світовій науці взагалі. З огляду на це, на першому плані у науково-історичних студіях опинилися особистість та середовище її життєдіяльності. Слід підкреслити, що в українознавчому контексті такі студії мають особливе значення в контексті боротьби українців за національну ідею.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дана тема ще не досліджувалась в українській історіографії, про життя та діяльність Осипа Мельниковича існують лише розрізнені поодинокі згадки в кількох виданнях, які вийшли друком у повоєнний час [1, 7, 8, 11]. Окремі факти можна почерпнути з книги авторства О. Мельниковича, в якій здійснено спробу дати нарис діяльності сільськогосподарської школи в Зальцбурзі [9]. Важлива інформація міститься на шпальтах еміграційних періодичних видань, в яких публікувались повідомлення про ювілейні дати в житті О. Мельниковича [12; 13].

Отже, метою даної статті є синтезування всієї наявної інформації про життя та діяльність О. Мельниковича, критичне співставлення та перевірка окремих фактів з його біографії (шляхом спілкування з його донькою – Даркою Мельникович, яка нині працює в Українській Бібліотеці імені Симона Петлюри в Парижі) та підготовка узагальнюючого нарису про життєвий шлях українського громадського діяча, який залишив по собі вдячну пам'ять нащадків.

Виклад основного матеріалу. Осип Мельникович народився 12 березня 1893 р. у с. Височанка Станіславівського повіту (нині – Івано-Франківська обл.) у Галичині. Разом зі старшим братом, маючи лише п'ять з половиною років, почав відвідувати початкову школу в Коломиї, пізніше перейшов до царської гімназії у Станіславові (з моменту її відкриття у місті). Хлопець мав музичний слух та добрий голос, більше того – знав ноти, відтак майже відразу почав співати в гімназійному хорі, й в такий спосіб долучався до національного життя в краї. Коли Осипу виповнилось 14 років, він час від часу їздив з рефератами до українських сіл та виступав перед своїми земляками з різних тем.

Не закінчивши навчання в гімназії, юнак з початком Першої світової війни був мобілізований до австро-угорської царської армії (службу проходив у 31-му гарматному полку польової артилерії). У складі згаданого полку О. Мельникович брав участь у боях австро-угорських військ проти царської армії. У години затишшя він часто писав листи всім знайомим до війни дівчатам, бо це давало можливість хоч тимчасово відволіктися від фронтних буднів, а листи у відповідь також давали юнакові тимчасову розраду. Проте одного разу, коли саме під час написання таких листів наспів наказ на вимарш у наступ, О. Мельникович переплутав їх відправні адреси, і наступного разу отримав украй сердиті відповіді від своїх адресаток, в яких повідомлялось про припинення ними листування.

На російсько-австрійському фронті бої змінювались періодами затишшя, коли українці, що воювали у складі протиборчих армії, мали можливість спілкуватись між собою однією мовою. Часом навіть укладались неписані домовленості, як-то було у вояків з підрозділу О. Мельниковича, які ходили косити траву у нейтральну зону, даючи взамін солдатам-українцям з російської армії чай, який завжди високо цінувався на фронті. Доходило до того, що вояки царської армії попереджували працюючих на покосі австрійських солдатів-українців про приліт російського аероплана, який мав завдати бомбового удару по одному з об'єктів царських військ. Після цього робота в полі негайно припинялась, а після відльоту аероплану – поновлювалась.

Слід відзначити що Австро-Угорщина на шкодувала коштів для утримання власної армії, а населення (особливо на початку війни) завжди було готове чим тільки можливо підтримати своїх вояків. Підтвердженням цього може слугувати випадок, який трапився з О. Мельниковичем під час його відрядження до Відня з метою отримання військової амуніції та зброї. Після того, як О. Мельникович полагодив всі службові питання, він зайшов до однієї з австрійських ресторацій пообідати. За одним з ним столиком сидів невідомий йому добродій у цивільному, який раз у раз поглядав на О. Мельниковича. За деякий час він закінчив свою трапезу, розрахувався з офіціантом та й пішов собі. Коли ж О. Мельникович завершив обідати та попросив офіціанта дати чек для розрахунку, той повідомив, що його обід вже оплачений згадуваним незнайомцем раніше.

Наприкінці 1914 р. йому було присвоєно перший офіцерський чин – хорунжого та призначено на посаду спостерігача з правом управління гарматним вогнем [1, 655]. За кілька місяців по тому О. Мельникович разом зі своїм підрозділом потрапив у оточення та опинився у полоні. Невдовзі він та ще група полонених зі складу австро-угорської армії були зібрані в пересильному пункті Дарниця поблизу Києва, після чого їх мали перевести вглиб Росії (здебільшого полонених галичан етапували в район Астрахані, де були створені табори для утримання австрійських бранців – Авт.). Але доля розпорядилась інакше – через недостатню кількість вартових – О. Мельниковичу вдалось непомітно залишити інших полонених та перейти міст через Дніпро, після чого він опинився власне у Києві. В цій ситуації О. Мельникович вирішив шукати допомоги в редакції однієї з українських газет, про існування якої він чув ще до війни.

Очевидно, що поява О. Мельниковича в редакції, а також його розповідь про втечу з полону, неабияк заскочили її співробітників. Тим не менш йому видали цивільний одяг та на деякий час сховали в одному з редакційних приміщень. Але це був лише тимчасовий вихід, і зрештою, аби не наражати себе на небезпеку (переховування полоненого офіцера ворожої армії, який ще й втік з полону – могли призвести до суворого покарання за зако-

нами військового часу) О. Мельниковичу було запропоновано звернутись до місцевого пункту біженців з метою отримання там допомоги. Щоправда, він мав зголоситись туди як біженець з Володимира-Волинського, яких в цей час було чимало в Києві та окрузі.

У написаному в редакції документі, який засвідчував особу О. Мельниковича, у верхньому його куті дрібненькими літерами містилась аббревіатура «ВП» («військовополонений»), відтак військовий чиновник на пункті біженців наперед знав, що перед ним сидить вояк австрійської армії. Тим не менш він вирішив приховати цю обставину, тому відірвав куток аркушу, де фігурували ці дві літери та допоміг бранцю отримати тимчасове пристановище та харчування. За деякий час О. Мельниковича було відряджено на Полтавщину для роботи волосним писарем. Ця робота змушувала О. Мельниковича до тривалих та обтяжливих переїздів кінною бричкою, під час яких траплялося різне. Одного разу під час чергової подорожі з подвір'я одного з будинків полтавського села раптово вибігли й стали перед кіньми кілька великих псів. Всі спроби О. Мельниковича спонукати їх звільнити дорогу виявились марними, а на його звернення до їх господаря – останній заявив, що вони свою «роботу» знають добре, після чого той запросив приїжджих до власної оселі на гостину. Відмовитись було неможливо, тому О. Мельникович та його колега прийняли запрошення, і зрештою, залишились там ночувати до ранку. Таке щиросердне ставлення полтавчан до «українця-галичанина» зігрівало серце О. Мельниковича, і пізніше він з великою приємністю неодноразово згадував про цю свою «пригоду».

Восени 1918 р. О. Мельникович залишає Полтавщину, і вирушає додому. Розпад Австро-Угорської імперії та постановня ЗУНР спонукало його зголосився до складу Української Галицької Армії. Він вирушає до Старого Села, де перебувала на постійі одна артилерійських батарея австрійської армії. Роззброївши її австрійську обслугу, О. Мельникович перебирає батарею під своє командування та одним з перших прибуває до Львова на допомогу місцевим українським частинам. Батарея займає бойові позиції спочатку на горі св. Яцка, а потім – на Ялівці, та бере участь у боях за місто [1, 655]. На виконання наказу сотника Д. Вітовського у листопаді 1918 р. О. Мельникович вирушив до Золочевського гарматного коша, де разом зі старшинами (сотником Лещієм і поручником І. Сітницьким) до середини грудня 1918 р. організував три гарматні батареї (чотири гармати кожна). Після цього хорунжого О. Мельниковича було призначено комендантом 2-ї батареї, а саму батарею (разом з 1-ю батареєю під командою поручника д-ра Г. Давида) приділено до складу військової групи УГА «Північ» [1, 655]. Обидві батареї дислокувались в с. Поториця. У кінці грудня 1918 р. командування групи «Північ» організувало наступ на польські позиції в районі с. Долгобичів. Діяльну участь у ньому взяли обидві батареї, значною мірою забезпечивши успіх українських військ на цьому напрямку. 3 5 січня 1919 р. батарея під командуванням О. Мельниковича була тимчасово долучена до групи отамана Клея, яка оперувала в районі м. Любачев та брала участь у боях за це місто [2, 189].

У кінці січня 1919 р. (під час реорганізації УГА) всі артилерійські підрозділи групи «Північ» були зведені у 5-й гарматний полк 5-ї Сокальської бригади. О. Мельникович, який був підвищений до ранги четаря (за успішний бій під час здобуття Добрусина), невдовзі призначається командиром батареї важких гаубиць. Батарея О. Мельниковича бере участь у т. зв. Чортківській офензиві УГА, а після відвороту українських військ під тиском поляків у травні 1919 р. 5-й гарматний полк відступає за р. Збруч (в районі Гусятина).

У серпневому поході на Київ батарея О. Мельниковича оперувала у складі 5-го гарматного полку, який здійснював артилерійську підтримку українських частин під час здобуття ними Жмеринки, Хмільника, Райгородка, Бердичева, Кожухівки і Святошина. Під час боїв за Київ завдяки умілим діям четаря О. Мельниковича були захоплені казарми колишнього Кадетського корпусу, де перебувала обслуга гарматної батареї РСЧА. Крім того, вояками під командуванням О. Мельниковича були здобуті дві нові гармати, які поповнили артилерійський парк очолюваної ним батареї. Пізніше ця батарея в складі гарматного полку брала участь у тяжких боях проти денікінських військ (в районі Оратова) [2, 189–190].

Навесні 1920 р. під час реорганізації УГА четар О. Мельникович був призначений командиром легкої кінної двогарматної батареї, яку було приділено до 2-го кінного полку (колишня 5-та Сокальська бригада). Полк було передислоковано на протипольський фронт у район Багриновець поблизу Літина [2, 190]. На цій посаді О. Мельникович перебував до кінця існування УГА, пройшов «трикутник смерті», а після роззброєння поляками 1-ї, 2-ї і 3-ї бригад ЧУГА опинився в таборі полонених Тухоля [3, 5–48].

Як і решта полонених старшин УГА, О. Мельникович мужньо долає всі труднощі таборового життя та готується до втечі. Влітку 1920 р. втечі старшин УГА з табору стали звичайним явищем, причому полонені мали кілька «сценаріїв» їх здійснення. Так, зокрема, втечі могли відбуватись через завчасно зроблені під колючим дротом підкопи або шляхом підкупу вартових табору, що погоджувалися «не помічати» старшин, які йшли на роботу, переодягнувшись в однострої стрільців. Для того, щоб додатково приспати увагу комендатури і вартових табору, їх запрошували на вистави табірної театру, а в цей час кілька полонених виходили на волю. Втікали полонені й шляхом підроблення перепусток, під час перебування у лікарні. Намагаючись запобігти втечам, комендатура табору запровадила вранці та увечері перевірку полонених у бараках. Проте цей захід не мав очікуваних наслідків, бо їх мешканці перебігали з бараку в барак та заступали відсутніх [4, 155–156].

О. Мельникович і двоє його колег вирішили втекти пізно ввечері 6 червня 1920 р. [5, 33] під час вистави таборового театру, попередньо підкопавши собі хід під колючим дротом. Щоправда, вартовий на вищій помітив полонених саме у той момент, коли під дротами останнім пролізав О. Мельникович, а його друзі допомагали йому, утримуючи над ним дріт. Польський вояк дав попереджувальний постріл, і колеги О. Мельниковича від несподіванки відпустили дріт, після чого останній зачепився за нього плащем і не міг рухатися далі. У цю мить він являв собою чудову мішень для вартового, проте на щастя той не зробив більше пострілів. О. Мельникович зорієнтувався миттєво – він розщепив гудзики та залишив плащ зачепленим на дроті, а сам хутко проповз землею далі та приєднався до своїх друзів, які перебували неподалік у небезпеці.

Чергова «пригода» трапилася зі втікачами під час переправи через неглибоку річку – бо один з колег О. Мельниковича за жодних обставин не хотів замочити своїх вишуканих шкіряних чобіт. «Горе-вояк» не погоджувався йти далі, а волів шукати якусь переправу – наражаючи себе та своїх колег на небезпеку арешту та повернення до табору. О. Мельникович спочатку добряче його висварив, а потім – коли жодні вмовляння не допомогли – взяв його собі на плечі та переніс через річку. Через Гданськ О. Мельникович дістався Чехо-Словаччини, і до весни 1921 р. перебував в українському таборі Ліберці, де закінчує матуру (гімназійний курс – Авт.) (через мобілізацію до австро-угорської армії у 1914 р. О. Мельникович не закінчив гімназію у Станіславові) та отримує відповідний документ [6, 15]. Після деяких роздумувань О. Мельникович (спочатку він було вирішив стати студентом медицини, але з огляду на велику кількість бажаючих студіювати цей фах, та виходячи з майбутніх державних потреб незалежної України) – зупинився на агрономії та поступає на навчання до Празької політехніки [6, 15].

Слід відзначити, що в рамках т.зв. «руської акції» уряд міжвоєнної ЧСР та її президент Т. Масарик протягом усього міжвоєнного часу надавали значну допомогу представникам різних слов'янських народів (у т.ч. й українським емігрантам), які опинились на теренах цієї європейської країни. Насамперед для них були створені винятково сприятливі умови для здобуття вищої освіти, чим й скористалась значна кількість молодих українців, які були змушені тимчасово полишити свої рідні землі.

О. Мельникович, як і переважна більшість українських студентів, орендував кімнату зі сніданком у однієї з чеських вдів (їх сукупна назва – «мамінка»). Навчання не було простим заняттям для колишніх вояків УГА – давались знаки як тривала перерва після гімназії, так і буремне військове життя. Але молодість перемагала все, і дуже скоро у студентське життя О. Мельниковича увійшли футбол, концерти, товариські зустрічі. Студенти вміли відпочивати – одного разу після веселої студентської вечірки О. Мельникович дійшов додому, але дістати ключ та відкрити двері – вже забракло сил. Щоб не впасти він стояв, впершись головою у двері. Цього разу йому допоміг чех-поліцейський, який відповідав за громадський порядок у цьому районі міста. Зауваживши, що О. Мельниковичу можливо буде потрібна допомога, він деякий час непомітно його супроводжував, а потім дістав ключа з кишені його брюк, відчинив двері та допровадив студента до помешкання, а потім ще й збудив господарку оселі та попросив її зробити міцну каву для постояльця.

Відтак О. Мельникович часто пропускав заняття, й інколи траплялось так, що з деякими викладачами він «знайомився» вже під час іспиту. Проте кожного разу він демонстрував хороші або достатні знання, які дозволяли йому успішно скласти всі сесії. Тому викладачі були задоволені, вважаючи що О. Мельникович працює вдень, але готується до викладів та іспитів уночі.

Але насправді невідвідування О. Мельниковичем лекцій мало іншу причину – дуже мало хто знав, що О. Мельникович (як член Української Військової Організації) разом з ще кількома своїми колегами займається вночі виготовленням запалювальних пакетів. Вже готову запалювальну суміш О. Мельникович отримував у одного з українських студентів (хіміка за спеціальністю), після чого розкладав її в окремі пакети та приладжував запал. Виготовлення цієї суміші та її пакування було досить небезпечною справою. Одного разу в кімнаті студента-хіміка сталася пожежа, для гасіння якої була викликані пожежні, які не могли збагнути, що ж там могло так сильно горіти. І хоча господарка будинку знала про таємний рід занять свого постояльца, вона не повідомила про це ані пожежникам, ані поліції. Готова «продукція» таємними каналами переправлялась до Польщі (можна припустити, що її перевезенням у першій половині 20-х рр. займався Ю. Головінський (сотник УГА, командант VI Равської бригади, пізніше співорганізатор УВО, крайовий провідник ОУН), з яким О. Мельникович був у товариських стосунках).

Перед врученням диплому він мав пройти практику в одному з чеських великих маєтків, власник якого доручив О. Мельниковичу самостійно вести всю господарку, заявивши при цьому, що він абсолютно не втручатиметься у його дії. Стажер напрочуд успішно впорався із цим завданням і отримав від господаря якнайкращі рекомендації. Більше того – власник господарства дав зрозуміти О. Мельниковичу, що був би радий побачити його у якості свого зятя (він мав єдину доньку). Але О. Мельникович відмовився від такої пропозиції, бо був вже давно заручений з Юлією Йосипівною Демчук (з дому Караван).

Після успішного завершення студій в ЧСР [6, 15] та випускних святкувань, О. Мельникович повертається до Галичини та 17 червня 1926 р. одружується з Ю. Демчук. Молоді обмінюються обручками з вигравіруваними на їх внутрішній стороні ініціалами («Ю. Д.» і «О. М.»). Початки сімейного життя були не простими, бо О. Мельникович мав добру, але мінливу вдачу, часом у нього дуже швидко змінювався настрій – від радісного та оптимістичного сприйняття життя до цілковитого незадоволення собою. Проте це тривало лише одну коротку мить, і то лише тоді, коли О. Мельниковичу не вдавалось швидко реалізувати задумане. Його дружина зразково вела господарство і намагалась підтримувати чоловіка у всіх його планах та зацікавленнях. У молодих народжуються діти – син Роман (1927 р.) і донька Дар'я (1935 р.). Щоправда, щастя молодих батьків було затьмарене смертю первістка у віці семи років від дифтериту (лікарі невірно діагностували хворобу, і запізніле лікування вже не дало позитивних наслідків).

У цей час О. Мельникович влаштовується на роботу до української кооперативи «Маслосоюз», де працює до початку Другої світової війни. Слід відзначити, що він був безкомпромісною людиною, особливо коли це стосувалось ведення бухгалтерії. Він часто повторював, що не може і не хоче працювати з «нечистими на руку» людьми, відтак інколи він, не полишаючи роботу в згадуваній кооперативі, уникав надалі контактувати з деякими з низових функціонерів «Маслосоюзу». Врешті-решт, О. Мельниковича було призначено директором районної (районової) молочарні в Жовкві. Згадувана молочарня перебувала у кризовому стані, приносячи «Маслосоюзу» лише збитки, але завдяки енергії та високим діловим якостям О. Мельниковича підприємство було врятовано від закриття та досить скоро міцно «сперлося на ноги», бо його директор зумів переконати місцевих селян здавати молоко саме до української кооперативи.

Хоча молочарня мала невеликий постійний штат (у т.ч.: ветеринарний лікар Олександр Бранець, книговод Марійка Базилевич-Світій, технік Михайло Байчак, помічник техника І. Костів, скарбник Володимир Данилович) [8, 60], вона працювала дуже успішно, що було значною мірою обумовлено цілковитий відданості директора молочарні О. Мельниковича дорученій справі. Він зумів утворити мережу т. зв. «кружлівкарів» (уповноважених директором молочарні осіб, які приймали молоко у селян на місцях та перевозили його до Жовкви), що власне й було запорукою стабільної роботи українського підприємства [9, 55].

О. Мельникович буквально «днював і ночував» на роботі (субота і неділя були для нього фактично робочими днями), здобувши в такий спосіб незаперечний авторитет у працівників молочарні. Як це інколи буває на підприємстві – не обходилося і без різних конфліктів локального характеру. Одного разу О. Мельникович навіть отримав «виробничу» травму під час спілкування з працівником, який зловживав алкоголем. Переконаючи останнього у необхідності сумлінного ставлення до дорученої справи О. Мельникович у якийсь момент не зміг стримати своїх емоцій та «в серцях» з усієї сили вдарив його в

обличчя, зламавши при цьому собі руку. На цьому конфлікт було вичерпано – наступного дня побачивши директора в гіпсі працівник вирішив, що він «отримав своє», але й сам вже на майбутнє остерігався зловживати горілкою на роботі.

Досвід роботи Жовківської молочної, зокрема, обговорювався на скликаній у 1938 р. нараді службовців «районових» молочарень Жовкви і Боянця, на якій був присутній директор «Маслосоюзу» Андрій Мудрик [8, 55]. Присутні на ній були одностайні в тому, що українська кооператива є конкурентноздатним та потужним підприємством, яке здобуло своє місце на ринку молочних виробів не тільки в Польщі, але в низці європейських країн.

Але початок Другої світової війни зруйнував плани і родини Мельниковичів, як і сотень тисяч інших українських родин. У вересні 1939 р. через потрапляння шрапнелі під час артилерійського обстрілу згорів будинок, що тривалий час винаймався родиною Мельниковичів, і який вони збирались придбати собі у власність. Родина О. Мельниковича була змушена виїхати до Ярослава, пізніше – до Катовиць і Любліна. Тут усюди перебувала вже німецька адміністрація, яка робила все аби забезпечити роботу всіх існуючих у країн підприємств. Тому О. Мельниковичу вдалось досить швидко знайти роботу (його було призначено директором однієї з тамтешніх молочарень), а його зарплати вистачало й на те, аби орендувати окрему умебльовану квартиру з паровим опаленням для проживання родини. Але вважати, що родина Мельниковичів замешкала з усіма зручностями не доводилось, бо через відключення системи опалення взимку в квартирі було холодно настільки, що дружина і донька О. Мельниковича мусіли вдягати всі теплі речі та весь час сидіти в лазеньці, де хоч трохи було тепліше ніж в інших кімнатах).

У 1941 р. О. Мельникович з родиною переїжджає на Волинь до Луцька. При цьому він не поставив до відома власного шефа (німця), який здійснював загальний нагляд за роботою молочної. Останній просто оскаженів та написав донос на О. Мельниковича, звинувативши його у самовільному залишенні праці та саботажі. Майже відразу О. Мельниковича було заарештовано та розпочато слідство. Кілька тижнів О. Мельникович перебував під арештом у в'язниці, а його дружина як могла підтримувала свого чоловіка (зокрема передавала йому харчі та одяг). У згадуваному доносі О. Мельниковичу також інкримінувались зв'язки з оунівським підпіллям, і хоча О. Мельникович не був членом ОУН – він дійсно мав контакти з українським підпіллям. У цій непростій ситуації О. Мельниковича фактично врятував німецький слідчий, який проводив допити. Він уклав протокол допиту таким чином, що в ньому не згадувалось про зв'язки О. Мельниковича з ОУН. Завдяки цьому звинувачення з О. Мельниковича були зняті, а його самого невдовзі було випущено на волю. Він почав працювати в одній місцевих молочарень, робота якої контролювалась німцем Говальдом, який пізніше відіграв у його долі непересічну роль, фактично врятувавши О. Мельниковича та ще кількох українців від загибелі. Вдруге О. Мельникович був арештований у 1942 р., коли самовільно збільшив закупівельну ціну молока в українських селян, що було розцінено німецькою владою як крадіж коштів у Німецького Рейху. Цього разу О. Мельникович зумів довести свою невинність, хоча його рішення про підвищення ціни на молоко було скасовано. Але коли до німецької поліції надійшли дані про те, час від часу один віз із молочними продуктами таємно переправляється в ліс для прохарчування підпілля ОУН, О. Мельникович потрапив у дуже небезпечну ситуацію, бо опинився у списках неблагонадійних осіб гестапо, які підлягали арешту та подальшому розстрілу.

Дізнавшись, що О. Мельникович фігурує першим у списках на розстріл, Говальд звернувся до секретарки місцевого керівника гестапо, яка зуміла підписати у останнього відповідні документи для тривалого службового відрядження О. Мельниковича до Галичини. Для цього секретарка вибрала ранок одного дня (у переддень начальник гестапо добряче хильнув алкоголю і не міг добре пильнувати папери, які підписував). За кілька місяців О. Мельникович повертається на автівці, разом з дружиною терміново збирає найпотрібніші речі та вирушає разом з родиною, хоча перед цим у доньки Дар'ї після запалення легенів стан здоров'я не сприяв будь-яким переїздам, але вибирати не доводилось.

На деякий час подружжя зупиняється у домі батьків дружини в Сокалі. Мати дружини втратила свого чоловіка ще у 1920 р. (за участь у роззброєнні польських відділів двома роками раніше) його було вбито місцевими поляками. Оселившись у батьківській хаті дружина О. Мельниковича власними силами організує ремонт в кімнатах. У цей час глава родини очолює сільськогосподарську школу в Городку (поблизу Львова), де навчались українці (зокрема ті, які в силу різних причин не хотіли потрапити до війська або бути вивезеними до Рейху).

Але робота в школі тривала недовго – у зв'язку з наближенням радянських військ – родина О. Мельниковича наприкінці 1943 р. (разом з іншими викладачами та учнями школи) – виїхала возами в евакуацію на Лемківщину до містечка Команчі, причому були забрані й корови, що належали школі. У цьому містечку всі корови були передані місцевим українським селянам, а вози віддані місцевому відділу УПА. Далі родина Мельниковичів потягом вирушила до австрійського містечка Штрасгоф поблизу Відня, пізніше – до міста Кремс (над Дунаєм). Тут О. Мельникович знову влаштувався на роботу до місцевої молочної, працював спочатку звичайним працівником, а коли австрійця-директора перевели на іншу посаду, українець успішно здійснив загальний провід на цьому підприємстві.

Після закінчення війни родина опиняється у таборі під Зальцбургом, де мешкає у старих австрійських казармах, де скупчилися представники багатьох народів (крім українців тут перебували поляки, чехи, латиші та ін.; крім того до табору напливали й вивезені нацистами з різних країн остарбайтери різних національностей). Завдяки фінансовій допомозі з боку UNRRA (Американська благодійна організація, що надавала матеріальну допомогу полоненим та інтернованим, а також різним категоріям ДП в таборах після закінчення Другої світової війни) О. Мельникович засновує в таборі сільськогосподарську школу, ставши її директором [9, 3-46].

У таборі родина Мельниковичів пробула до 1948 р., коли постало питання про його ліквідацію та виїзд його мешканців до США. Але О. Мельникович не мав жодного бажання залишати Європу, відтак він запропонував перенести сільськогосподарську школу до Франції. Цей проект підтримала УГКЦ, яка придбала ферму разом з обширною ділянкою землі в Люрі (неподалік від Орлеану). Планувалося, що учні школи самостійно оброблять землю, та в такий спосіб набуватимуть практичних знань, а після реалізації врожаю матимуть достатні засоби для життя та навчання. Вчителі та вихованці школи почали переселятися до нового місця, одним з перших туди переїхав О. Мельникович, який доклав всіх зусиль для забезпечення нормальної життєдіяльності персоналу школи та її учнів, і зокрема обладнав у будинку велике помешкання для викладів та кімнати для сну.

З 1950 р. сюди переїхала дружина і донька О. Мельниковича, і здавалось, що справи поволі налагоджуються, і школа розгортає свою діяльність. Але за два роки стало ясно, що через нездоланні фінансові проблеми від реалізації цього проекту доведеться відмовитись. Відтак школа була ліквідована, а її викладачі та учні мусіли шукати собі новий рід занять. О. Мельникович у 1952 р. перевозить родину до Парижу, де поринає у вир громадського життя української громади. Але початки перебування родини у французькій столиці були досить непростими, бо мешкати довелося втрьох у маленькій кімнатці одного з паризьких готелів. Дружина О. Мельниковича повсякчасно опікувалась родиною, готувала їжу, займалась усіма хатніми справами, а крім того брала участь в національному житті української громади як член Союзу українок Франції. Після переїзду до Франції О. Мельникович почав працювати в адміністрації тижневика «Українець» (Париж), який пізніше об'єднався з українською газетою «Час» (Німеччина) в одне видання «Українець-Час».

За порадою одного з українських священників доньку Дарію було вирішено віддати в приватну католицьку гімназію, яке давала набагато ґрунтовнішу освіту (у порівнянні з державними закладами такого типу). Щоправда, за це належалося вносити досить високу плату, що «з'їдало» лівову частину сімейних коштів. Відтак батько мусів у вихідні дні працювати сторожем на французьких підприємствах, проте О. Мельникович ніколи не нарікав на обсяг праці, бо для нього вимушена бездіяльність була найбільшим лихом.

Ситуація дещо змінилась на краще, коли вчителька доньки Дар'ї запросила батька до себе на співбесіду, та дізнавшись про розмір його зарплати – звільнила О. Мельниковича від внесення плати за гімназію (це не було якимось винятком з правил – гімназія в такий спосіб намагалась допомагати незаможним родинам, натомість тим, хто міг вносити більше, пропонувалося платити в повному обсязі).

З 1960 р. він брав діяльну участь в діяльності екуменістичної організації «Український Християнський Рух» (УХР), ставши постійним головою його французького осередку та членом Екзекутиви (виконавчого органу) цієї організації [10, 3440]. На відзначення 10-літнього ювілею діяльності УХР 13–16 жовтня 1963 р. проф. В. Яневим за допомогою членів Екзекутиви (і зокрема О. Мельниковича) в Римі були організовані т.зв. «Студійні дні УХР» [11, 17,37,170], які мали своїм логічним продовженням наукову конференцію «Релігія в житті українського народу» (18–20 жовтня). О. Мельникович був в числі найак-

тивніших учасників «Студійних днів УХР», беручи участь у всіх запланованих заходах та роботі секцій конференції [11, 16, 25]. Українська делегація мала аудієнцію у папи Павла VI, і після виголошення промов Св. Отець особисто спілкувався з митрополитом Й.Сліпим, єпископами УГКЦ та мирянами [11, 30].

Крім роботи в УХР О. Мельникович довгий час виконував обов'язки секретаря Українського Центрального Громадського Комітету у Франції. Таким чином, кожний день О. Мельниковича був розписаний наперед, він перебував у самому центрі громадського життя українців Франції, і завдяки своєму вмінню організувати робочий час він завжди встигав усюди. Принаймні один раз на тиждень О. Мельникович працював в українській греко-католицькій парафії св. Володимира на Сен-Жермен книговодом-бухгалтером (на громадських засадах), решту свого часу він присвячував бухгалтерській роботі в європейському відділенні НТШ в Сарселі, отримуючи там радше символічну платню. Незаперечною заслугою О. Мельниковича на цій роботі було те, що він переконав колег у конечній доцільності сплати соціальних внесків, що давало можливість отримувати пенсійне забезпечення всім працівникам сарсельського осередку НТШ після досягнення ними відповідного віку.

12 березня 1968 р. О. Мельниковичу виповнилось 75 років. За кілька днів потому заходами українських організацій відбулось відзначення ювілею О. Мельниковича «скромним спільним обідом» в присутності Апостольського екзарха єпископа Володимира Маланчука, який «започаткував зустріч молитвою, коротким словом та переданням для Ювілята від духовенства цінного годинника». Владика дуже високо відзначив «працю Ювілята як світського Апостола, якого ролю так високо поставив останній Собор» [12, 4]. Далі слово перебрав проф. д-р В.Янів, для якого О. Мельникович був одним з найближчих співробітників в УХР, потім також виступили голова Українського центрального громадського комітету в Франції С. Созонтів, проф. д-р В. Кубійович (від Сарсельського осередку), д-р А. Вірста (Українське академічне товариство), ред. В. Косик (Об'єднання українців Франції), ред. М. Ковальський (від українських комбатантів) та ін.

Як згадував В. Янів, і Ювілята, і всіх присутніх втішила чудова погода: «був гарний сонячний день, – перший справді весняний день по довгій слоті паризької химерної провесни, що тільки спричинилося до гарного настрою передових громадян, яких свято їх Друга й Співробітника перемінило на момент у справжню родину, яка «погідного настрою, весняного сонця» бажала Ювілятові на наступні 5 років...». Вітальні промови щиро зворушили О. Мельниковича – у своєму слові-відповіді він, «у характеристичних для нього простих і невишуканих словах», подякував за теплі побажання та обіцяв продовжувати «свій шлях воїна Української Армії, для якого найвищим наказом було й є ніколи не випускати зброї, яка може змінитися, але ніколи не сміє змінитися ідейне прямування до мети українського патріота-християнина, який свідомо не належить до партії, щоб тим краще могли служити Батьківщині, як святій спільноті» [12, 4].

У віці 85 років О. Мельникович відійшов від активної участі у громадському та науковому житті української громади у Франції, і за два роки (16 серпня 1980 р.) пішов з життя. 22 серпня відбулось заупокійне богослужіння в Храмі св. Володимира Великого в Парижі [13, 1], після чого покійний був похований на цвинтарі «Saint Onem» (поблизу Парижу, де вже упокоїлась його дружина). Попрощатися з О. Мельниковичем прийшло багато українців – його знайомих та друзів, з якими він знався або працював упродовж свого життя. Поминальне слово на могилі О. Мельниковича виголосив голова європейського осередку НТШ в Сарселі проф. Володимир Кубійович.

Висновки. О. Мельникович прожив довге, сповнене випробувань та смертельних небезпек життя, проте це не змінило його характер. Він залишався витриманою, спокійною людиною. Зрештою, О. Мельникович не був вояком за покликанням, слід сказати, що він не розумів за які відзнаки бувшим старшинам Армії УНР підвищували ранги на еміграції – для цього, на його думку, мали існувати відповідні підстави: участь у бойових діях або навчання в академії Генерального штабу. Він дуже добре знав німецьку мову, але вирішив покинути Німеччину та переїхати до Франції, хоч ця країна й не дуже надавалась для життя українським емігрантам у перші повоєнні роки. Тим не менш він зробив усе аби адаптуватись в цій країні та подбав про отримання французької освіти для своєї доньки Дарії, але при цьому О. Мельникович не збирався отримувати французьке громадянство. Він приймав все, що дарувало йому життя. О. Мельникович завжди підтримував місцеву парафію УГКЦ, жертвуючи свої кошти, і одного разу – даючи чергову пожертву – зробив це зі

словами: «За все, що ми отримали в житті». Подумки О. Мельникович завжди залишався з Україною, може вже й не сподіваючись на те, що йому колись випаде доля торкнутись батьківської землі. Але він вірив в Україну та залишався відданий їй все своє життя.

Список використаних літератури

1. Українська Галицька Армія (у 40-річчя її участі у Визвольних змаганнях). Матеріали до історії / Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк. – Вінніпег, 1958. – 730 с.
2. Мельникович О. 5-тий гарматний полк / О. Мельникович // Українська Галицька Армія (у 40-річчя її участі у Визвольних змаганнях). Матеріали до історії / Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк. – Вінніпег, 1958. – С. 189–194.
3. Вішка О. Останній шлях УГА: обставини перебування і культурно-просвітницька діяльність полонених старшин Української Галицької Армії в таборі Тухоля (Польща) у 1920–1922 рр. / О. Вішка, З. Карпус, І. Срібняк. – К., 1999. – 50 с.
4. Срібняк І. Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становище, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919–1924 рр.) / І. Срібняк. – К., 2000. – 280 с.
5. Вішка О. Тухоля. Полонені старшини Української Галицької Армії (1920–1922) / О. Вішка, І. Срібняк. – К. ; Торунь, 2003. – 52 с.
6. Архів Української Бібліотеки імені Симона Петлюри в Парижі (Франція), ф. 15.
7. Мазурок О. Матеріали з минувшини української молочарської кооперації в Галичині (за роки 1902–1944 з воєнними перервами) / О. Мазурок. – Едмонтон (Альберта), 1990. – 82 с.
8. Мазурок О. Альбом української молочарської кооперації «Маслосоюз» 1902–1944 / О. Мазурок. – Едмонтон (Альберта), 1969. – 69 с.
9. Мельникович О. Українська сільсько-господарська школа в Зальцбургу / О. Мельникович. – Мюнхен : Український Технічно-Господарський Інститут, 1967. – 51 с.
10. Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. – Париж ; Нью-Йорк, 1980. – Т. 9.
11. Український мирянин в житті церкви, спільноти та людства. Матеріали студійних днів УХР / за ред. В. Янева. – Париж ; Рим, 1966. – 315 с.
12. В. Я. [Володимир Янів]. 75-ліття інж[енера] О. Мельниковича / В. Я. [Володимир Янів] // Українське Слово. – Париж, 1968. – 31 березня.
13. Українське Слово. – Париж, 1980. – 27 липня – 24 серпня, № 2018–2022.

Одержано редакцією 19.01.2015

Прийнято до публікації 13.02.2015

Аннотація. Палиєнко М.Г., Срібняк І.В. Судьба человека на фоне эпохи: жизненный путь Осипа Мельниковича. В статье реконструирован жизненный путь Осипа Мельниковича (1893–1980), который принимал участие в первой мировой войне и национально-освободительной борьбе украинского народа (1917–1921 гг.), российский и польский плен, получил высшее образование в Чехословакии, а после окончания второй мировой войны находился в эмиграции. В послевоенное время О. Мельникович проживал во Франции, работая на ответственных должностях в разных украинских общественных организациях.

Ключевые слова: Осип Мельникович, лагерь военнопленных, эмиграция, Франция, общественная работа.

Summary. Paliienko M.G., Sribnyak I.V. The destiny of a man against the background of the era: Osip Melnykovych's life. In the article it has been reconstructed the life of Osip Melnykovych (1893–1980) that was marked for him extremely complex challenges, in particular participation in the First World War and the national liberation struggle of the Ukrainian people (1917–1921), being a prisoner in the Russian and Polish captivity, receiving a higher education in Czechoslovakia, sojourning during the Second World War and the subsequent emigration. It is necessary to draw attention to O. Melnykovych's ability to find a constructive way out of all situations in which he found himself. His difficult fate at the beginning of the mature life is reflected by his escape from the Polish internee camp in Tuchola, studying in the Prague Polytechnic Institute and returning home at the end of 1920s. All the time he cared about his family, trying to give it a decent standard of living. During the Second World War Melnykovych family found itself in extremely difficult circumstances that forcing them to go abroad. O. Melnykovych made significant efforts for improvement of the Ukrainian emigrants' life in Austria during the second half of the 1940s. In particular, thanks to his efforts it was established an agricultural school in one of the displaced persons camp. After the war O. Melnykovych continued to take an active part in social life, occupying responsible posts in the regional Union of Ukrainian Christian Movement in France, Ukrainian Public Central Committee in France, Ukrainian Academic Society in Paris, Ukrainian Students Aid Committee, European Shevchenko Scientific Society branch in Sarcelles.

Key words: Osip Melnykovych, UGA prisoners of war camp in Tuchola, Ukrainian emigration, Czechoslovakia, Austria, France, public activity.